

KOVÁCS ÁGNES

„Oszlopközök”: A jelentésképződés helyei az Eszméletben

Nyelvünk ízei 119¹
Nyelvünkkel megmintázhatjuk
a kővágó motorok pergő zaját s az udvar
sarkában gubbasztó maroknyi
szalmaszemét alig-alig zizzenő
rebbenését. Egyszóval nyelvünk ősi és
modern, erdei-mezei és városi, ázsiai és
európai.

[131] Verstan és versírás²
A szavakat, a nyelvet, némák találták ki.

„A vers elsősorban önmagával azonos, mint egy körtefa, vagy egy villanytűzhely”³ írja Nemes Nagy Ágnes az *Eszmélet*ről szóló esszéjének bevezetőjében. Nyilván nem éri be ennyivel, így tovább keresi a vers definiálásának lehetőségeit. Azt vallja ugyanis, hogy a *vers mibenlétét* elsősorban annak *szerkezete, struktúrája* határozza meg, alapvetően ebben gyökerezik minősége. Az *Eszmélet*-ről könyvtárnyi szakirodalom született, és jelentős hányada éppen a vers különös szerkezetét teszi meg kutatása tárgyának. Nemes Nagy szerint: „az egyes részek, a versszakok rendeltetése félreérthetetlen, összefüggésük azonban homályos”⁴ Véleménye szerint a *versszakok szorosra kötöttek, de a versfűzés maga laza, és kihagyásos*. Szép kép bevezetésével támasztja alá érvelését: „Olyan ez a vers, mint a hajdanvolt Ráchel legendabeli díszfátyola: kemény aranyhímzés-lapok fátyolszövetre illesztve.”⁵ A lágy díszfátyol szövetére illesztett kemény aranyhímzés-lapok pontosan kifejezik azt a rejtett, laza összefüggést, amelyről a vers legtöbb kritikus vallott. Ha azonban Nemes Nagy-hasonlat jelentésével poétikussága okán nem volnánk teljesen tisztában, a szerző saját maga is értelmezi korábbi kijelentését, azaz: képzeljünk el egy tizenkét tagú oszlopsort, ezek a versszakok, és gondoljuk el a köztük lévő teret is, amely így az egyes versszakok közé

¹ JÓZSEF Attila *összes tanulmánya és cikke (gépeskönyv)* <http://magyar-irodalom.elte.hu/ja/tartalom.htm>

² <http://magyar-irodalom.elte.hu/ja/tartalom.htm>

³ NEMES NAGY Ágnes, *Eszmélet = In memoriam: József Attila: Eszmélet*, szerk. N. HORVÁTH Béla, Nap Kiadó, Bp., 2004, 204. Először: NEMES NAGY Ágnes, *Eszmélet = Uő, Szó és szótlanság*, Bp., Magvető, 1989.

⁴ NEMES NAGY, *Im.*, 205.

⁵ Uo.

tágíthatja az asszociáció lehetőségét. Talán ez az *asszociációs tér* kapcsolja össze mégis egymással a versszakokat. Ezek volnának az *oszlopközök*, a hallgatás terei, az az üres tér, amelyben megképződik a szavak jelentése. Nemes Nagy konzekvensen *fűzerversnek* nevezi az *Eszméletet* tipizálja az egész életművet meghatározó motivikát: *rend és szabadság, kint és bent, külváros, gyermekkor, pályaudvar, halál*, végül a *vonat*, amely egyetlen hasonlat sínjén fut a végtelenbe. Kenyeres Zoltán a „*magányos értelem verse*”-ként definiálja az *Eszméletet*, szerinte a vers pontos megfigyelés, elmélkedő leírás, értékelő vélemény kimondása nélkül, ő maga tehát az *epokhé*⁶ verse. A vers egyetlen törekvése szerinte a tömör lényegszemlélet.⁷

Szabolcsi Miklós egyetlen költeménynek tekintette az *Eszméletet*: „mint ahogy az egyes szakaszok voltaképpen egy-egy emelkedő-eső részből vannak összetéve (...), úgy feszül egymásnak a vers első fele az I-VI. szakasz a második felének, „egymás tükörképeként áll az első és utolsó szakasz. „A feloldás, a lezárás a szintézis szakasza”⁸

Több tanulmány tartja *rejtélyesnek* a verset. Beney Zsuzsa *A gondolat metaforái* című könyvének bevezető tanulmányában a sokszor érthetetlennek tűnő átkötésekről beszél, a szekvencia esetlegességéről, a szöveg belső ellentmondásairól és a formailag feloldhatatlan képekről és kifejezésekről⁹, amelyek kettős értelmezésre adhatnak lehetőséget. Maga fogalmazza meg aztán, hogy ez abból a határhelyzetből adódik, amely az *emberi értelem korlátoltságából* ered, és maga a megértés, a *tökéletes megértés lehetetlenségét* jelenti. Azt nem gondolom, - és természetesen a Beney-írás sem állítja, hogy az *Eszmélethez* az új utak keresése ürügyén kizárólag a posztmodern beszédmód felől kellene közelítenünk, hiszen ma a szakirodalom nagy arányban egyetért azzal a besorolással, amely *késő modern beszédmód felől olvassa a verset*. A *rejtélyesség* pedig széles körűen a többi mellett leginkább a nyelvválság a nyelv általi megelőzöttség problémájával magyarázott Beneynél. A *késő modern fogalmának* említődése okán itt kell megjegyezni, hogy mint ismert, a József

⁶ „... az *epokhé*: a radikális és egyetemes módszer, melynek segítségével magamat tisztán mint ént ragadom meg saját tiszta tudati lételemmel együtt, amelyben és amelynek közvetítésével az egész objektív világ számomra fennáll, *van* és éppen úgy van, ahogyan számomra létezik. Minden világi létező, minden téridőbeli lét *számomra* van, ami azt jelenti: érvényes a számomra, mivel tapasztalom, észlelem, emlékezem és gondolkodom rá, ítéletet hozok felőle, kiértékelem, vágyom utána, és így tovább.” http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:pshzO4TKFbkJ:mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index.php%3Foption%3Dcom_tanelem%26id_tanelem%3D454%26tip%3D0+epokh%C3%A9&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu

(http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=454&tip=0)

⁷ KENYERES Zoltán, *Párhuzamos történetek, 1933: József Attila, Nyugat, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső*, Új Dunatáj, 2005, 2-3, 19.

⁸ SZABOLCSI Miklós, *A verselemzés kérdéseiről: József Attila: Eszmélet*, Bp., Akadémiai, 1969, 49, 61-62.

⁹ http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/05/25/61/PDF/01_Beney.tif.pdf, 1.

Attila-kutatásnak az ezredfordulón lejátszódott egyik jelentős vitája, amelyet a 2000-ben Miskolcon megrendezett konferencián elhangzott előadások váltottak ki, erősen megosztotta a kortársi irodalomtörténész-nemzedéket. Az Anonymusnál megjelent Újraolvasó sorozat József Attiláról szóló kötetének programadó tanulmánya, Kulcsár Szabó Ernő „*Szétterült ütem hálójá*” című írása a 20. századi magyar irodalomtörténeti korszakolás általa bevezetett paradigmájának megfelelően a költő *Eszmélet* című versét a *késő modern beszédmód* egy jelentős alkotásaként jelölte meg. Kulcsár Szabó úgy olvassa az *Eszméletet*, mint az én pozícióját destabilizáló, a vers organikus szemléletét elvető szöveget. A nyelvi én-konstrukciók vizsgálatát pedig a *nyelv általi megelőzöttség*ből vezeti le. Kulcsár Szabó már jóval korábban publikált tanulmányában, *A kettévált modernség nyomában* című írásában kitér az *Eszmélet*-re is. Lényegét tekintve tehát már a 90-es évek elején is úgy vélekedett a költeményről, mint egy *többszólamú szövegről*, amely korszakjelző érvénnyel váltja valóra a szintetikus beszédhelyzet különleges poétikai lehetőségeit.¹⁰ Szerinte, - és ez némileg összeolvasható a későbbi tanulmány *nyelv általi megelőzöttség*ről vallott eszme-futtatásával -, ez a szöveg „... az én oszthatóságának tapasztalatával veszi tudomásul a rend létező formáinak összeegyeztetlenségét.”¹¹ *A vers strófái tehát az eszmélkedés stádiumainak én-változatai*, de ezek természetszerűleg sem képezhetnek lineáris-okozati folyamatot, maga a teremtő én szegül ellene annak, hogy a verset szintézisalkotó gondolati versként olvassuk. A vers tehát – némileg leegyszerűsítve - : az önmegértés, az eddig megértett dolgok higgadt-fegyelmezett szemléje. Ez a kontempláció hasonlatos azzal az olvasattal is, amelyre rávilágítanék, ez pedig nem más, mint annak az ének, szubjektumnak a felismerése, amely ráésmél önnön végességének és ezzel egy időben végtelenségének tudatára is. Rádöbben, hogy egyfelől véges út van rá szabva, de élete örök, az örökkévalóság pedig végtelen. Kulcsár Szabó a *fülke-fénytől* megvilágított alanyt – aki el is van választva és össze is van kapcsolva az eszmélkedés egy-egy stádiumának én-változataival,¹² az *egyidejű egyidejűtlenség* fogalmával hozza kapcsolatba. Az én széttagolt tehát, kérdés csupán annyi, és milyen nehéz egyben erre megtalálni a választ, hogy hol vannak a szubjektum metafizikai helyei? A szerző a szubjektum *hollétéről* beszél. Elképzelhető, hogy a kitöltetlen hallgatásokban, a strófák közötti asszociációs hálózatban, talán ott, ahol Nemes Nagy Ágnes szerint az oszlopok közti kitöltetlen tér húzódik.

¹⁰ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A kettévált modernség nyomában* = „...*de nem felelnek, úgy felelnek...*” JPTE, Pécs, 1992, 44. mek.oszk.hu/05800/05846/pdf/nemfelelnek10.pdf

¹¹ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Im.*, 45.

¹² Uo.

A *József Attila-kutatás dilemmái Egy tanulmánykötet ürügyén címmel* Tverdota György is összefoglalta véleményét az Újraolvasó kötetéről. Határozott, pontos írásában egyértelműen kijelenti, hogy: „...ha a magyar irodalom történetében volt későmodern korszak, akkor az nem a harmincas években volt. Vagy legyünk óvatosabbak és engedékenyebbek: tegyük fel, hogy vannak szerzők, jelenségek, akik és amelyek későmodernnek minősíthetők. József Attila biztosan nem tartozik közéjük.”¹³ És bevezeti a szerzőre jellemző irány elnevezéseként a „*modern klasszicizmus*” kifejezést.

E kis kitérő után, félve írok tehát egyértelmű kutatási eredményekről. Nehéz tehát kijelenteni, hogy *a szakirodalomban helyet kapott az a meglátás, vagy elfogadottá vált az a felismerés*, és effélék, mert a József Attila-kutatás, és különösen az *Eszmélet*-kutatás eredményei meglehetősen nagy szóródást mutat. Egymással szöges ellentétben álló vélemények ütköznek, korszakolás ügyében, a poetológia olvasás tekintetében, a referenciális olvasás *lehetséges, szükséges vagy felesleges* útjai, és természetesen a nyelvi én-konstrukciók vizsgálati szempontjai kapcsán is. Ezek mellé sorakozik fel az kérdés is, hogy vajon egy költemény, vagy 12 vers-e az *Eszmélet*? És a vélemények, mint tudjuk nagyon eltérőek. Valószínűleg ez így is van rendjén. Kulcsár Szabó szerint: „... bármely költői mű csak akkor képes a hatástörténeti túlélésre, ha időről időre úgy részesíti esztétikai tapasztalatban a recepciót, hogy nem zárul be annak új kérdésirányai előtt (...) így a műalkotásnak nem egyszerűen a hatása változik meg az idők folyamán, hanem az a mód is, ahogyan megmutatkozik. Éppen ezért nem beszélhetünk valamely mű „eredeti értelméről”, mert a szöveg és az azt szóra bíró olvasás minden történeti találkozása olyan esemény, amely ebben a kölcsönösségben mindig újraalkotja a mű identitását.”¹⁴

Beney szerint és szerintem is abból is adódhat a vers rejtélyessége, hogy beszélő *én*-je szerint a világ kevésbé értelmezhető, és érthetlensége, mármint a világé talán annak is köszönhető, hogy ráébred, ráeszmél arra, hogy a világ, vagy a világrend irracionálisát, a racionalitás eszközeivel nem lehet értelmezni. Talán arról a nyelvválságról is beszél, - és talán Beney ezért kapcsolta a posztmodernhez – amely felismeri, hogy a világ ezzel a nyelvvel már nem írható le. A szerkezet a fátyolra varrott kemény aranylapok mintájára, tehát laza leheletfinom kapcsolatot biztosít a versszakok között. A vers gondolatisága adhatja tehát ezt a szerkezeti különösséget, pszeudoszerkesztetlenséget. József Attila nagyságát Beney abban is látja, hogy felismerte „... a világnak értelemmel megközelíthetetlen aspektusát” ezért lesz

¹³ TVERDOTA György, *A József Attila-kutatás dilemmái: Egy tanulmánykötet ürügyén = Testet öltött érv*, Bp., Balassi, 2003, 202. <http://www.forrasfolyoirat.hu/0312/tverdota.html>

¹⁴ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Csupasz tekintet, szép embertelenség: József Attila és a humán visszavonulás költészete*, Kortárs, 49/4, 25. <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00092/veres.htm>

nála az értelem olyan költészetteremtő tényező, amely paradox módon érzelmi, lírai poétikát teremt.¹⁵ Az elmondhatatlanság és a kimondás küzdelmének határhelyzetéből fakadó nyelvi frusztráció tragikuma okozhatja szerinte azt a beszéd nélküli kommunikációs formát, amelyet a versbeszélő hallgatásában jelöl meg a költő. És mivel Beney szerint a rejtélyesség nem a nyelv tartalmi, hanem poétikai közegében aktualizálódik, vajon elválaszthatjuk-e a költészet értelmezhetőségét, és poétikai jellegét? Nyilván nem. A vers szerkezetéről minden jelentős tanulmány említést tesz. Nagy ellentmondásokra is vannak példák. Tverdota György *Tizenkét vers* című rendkívül alapos és sokrétű könyvében ciklusként jelöli meg az *Eszmélet* szerkezeti formáját, és megállapítja: „... a szakirodalom többnyire úgy bánt az *Eszmélet*tal, mint egységes verssel, azaz az elemzők keresték a strófák rejtett belső összefüggését, amely szorosabb egységet hoz létre a kompozíció számára, mint az a szabadabb, lazább kapcsolat, ami egy ciklus darabjai között létrejön. Ezzel szemben én határozottan a mű ciklus-volta mellett foglalkozok állást.”¹⁶ Mindezek után részletesen összefoglalja mit ért a szakirodalom ciklusnak, és alaposan bizonyítja, hogy az *Eszmélet* ciklus. Köztes konklúzióként azt is megállapítja, hogy „A ciklus elemei között tehát a kohézió jóval kisebb, mint a költemény alkotórészei közötti vonzóerő.”¹⁷ Az *Eszmélet* esetében ciklus voltának köszönhetően egy-egy vers külön is kiemelhető, értelmezhető, és így külön versként is megállja a helyét, míg más versek esetében egy-egy sor, csak hézagosan hordozhatja az üzenetet erőszakosan kiragadott idézetként. Kulcsár Szabó Ernő *folyamatszerűségről* Bíró Béla *körkörös szerkezetről* beszél, amelyet a költemény tizenkét darabját összekötő mélyszerkezet a vers teljes szövegén végighúzó és annak egyes szakaszaiban is érvényesülő tér-idő szimmetriákban látja megvalósulni.¹⁸ Kulcsár Szabó szerint a vers annak ellenére „összetartott” konstrukciót épít föl, hogy középponti szervezőelve a szövegnek két, egymás ellenében ható képességét hozza mozgásba.¹⁹

Horváth Iván megengedően beszél arról, hogy egyfelől kétségkívül elfogadja Tverdota-féle ciklus-kompozíciót, talán épp azért mert a szerző saját monográfiájában

¹⁵ Uo.

¹⁶ TVERRDOTA György, *Tizenkét vers*, Bp., Gondolat, 2004, 62.

¹⁷ TVERRDOTA György, *Im.*, 66.

¹⁸ BÍRÓ Béla, *Az Eszmélet poétikája: A téridő mint virtuális szervezőelv*, http://www.ketezer.hu/menu4/2005_11/hiro.html

¹⁹ KULCSÁR SZABÓ Ernő, „Széttérült ütem hálója”: *Hang és szöveg poétikája: A későmodern korszakküszöb József Attila költészetében = Tanulmányok József Attiláról*, szerk. KABDEBŐ Lóránt, KULCSÁR SZABÓ Ernő, KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, MENYHÉRT Anna, Bp., Anonymus, 2001, 21.

vallottakat sem tekinti megfellebbezhetetlen hitcikkelynek²⁰, de leszögezi azt is, hogy azok sorába is szívesen beáll, akik irodalmi irodalmat látnak az *Eszmélet*-ben, de azok sorába is beállna, akik meg azt a teleologikus történelembölcseleti válsággal hoznák összefüggésbe azt.

Szegedy- Maszák Mihály, Janzer Frigyes tanulmányát idézi,²¹ miszerint az *Eszmélet*ben, „teljesen ellentétes kijelentések egymás mellé kerülnek. Nem vitáznak egymással, nem folytatnak dialógust, csupán egymás mellett vannak.²² Ő maga pedig megállapítja, hogy nem tulajdonít túlzottan nagy jelentőséget a szerkezet körüli vitának, hiszen csupán értelmezés kérdése, hogy tizenkét versként, vagy egyetlen költeményként olvassuk-e a szöveget. És mivel az irodalmi alkotások létezési módjából következik, hogy különböző részek sorrendje is az értelmezéstől függ, azzal sem ért egyet, hogyan is kellene és vajon miért rendet rakni az *Eszmélet* versei, versszakjai között.

A továbbiakban a tizenkét strófa motivikus rendszeréből indulok ki, és úgy tekintek a költeményre, mint egészre, amelyet egy rejtélyes, titokzatos motivikus háló tart össze, valahogy úgy, ahogyan Nemes Nagy gondolhatta el Ráchel legendás fátylát az aranylapokkal.

A tizenkét strófát szépen egymásba vezethetik azok a motívumok, amelyeket oly sokan elemeztek már. Az első versszak „*a levegőben semmi pára,/a csilló könnyűség lebeg!*” sorai szinte beleíródnak a második versszak „*egy szálló porszem el nem hibbant*” sorába. A semmi pára, csilló könnyűség, porszem nélküli tiszta levegő fogalmi egymásba olvashatók, folyamatosságot biztosít a versnek, mintha a vers történetét epikusságát erősítené a motívumok köré vonható háló, amelynek egy-egy motívuma fogalmi gyűjtőpontként vesz részt a történetképzésben. A második strófában már megjelenik a rend fogalma de a „*Nappal hold kél bennem s ha kinn van/az éj-egy nap süt idebent.*” Sor szabályos folytatásaként jelenik meg a harmadik versszak „*ügyeskedhet, nem fog a macska/egyszerre kint s bent egeret.*” Sora. A negyedik versszak „*Akár egy halom hasított fa,/hever egymáson a világ,*” kezdetű sorokból a

²⁰ HORVÁTH Iván, *József Attila értekező prózájának hálózati kritikai kiadása - és az Eszmélet*, <http://epa.oszk.hu/00600/00691/00023/14.html>, *Magyar Tudomány*, 2005/11 1431.

²¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Az szerző önazonossága József Attila életművében*, <http://villanyspenot.hu/?p=szoveg&n=12253>

²² JANZER Frigyes, *József Attila vagy József Attilák = Tanulmányok József Attiláról*, szerk. KABDEBŐ Lóránt, KULCSÁR SZABÓ Ernő, KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, MENYHÉRT Anna, Bp., Anonymus, 242-249.

fa jelölősor visszatér az ötödik versszakban is, folyamatszerűségét adva a versnek. Az előbbiben holt anyagként, a meghatározottság szimbóluma, itt már élő védelmet nyújtó fatörzsként, amely gyomos, érdes kérgével a gyermekkori kiszolgáltatottság, az első szegénység okozta bűnök (szénlopás) előli biztos menedék fogalmi hálójával kapcsolódik össze. A fa eredendően az örök élet szimbóluma is, nem mellesleg az organikusból a szellemibe való átmenet közvetítője, akár a mitológiai életfára gondolunk, mintegy a földi és égi világ közti közvetítőként. Ez az első versszakban megmért fa pillangó szállta levelekkel varázsos Isten által szóval teremtett világot juttatja újra eszünkbe. Amikor is a hajnal tiszta szavára eloldódik egymástól a föld és az ég, ez a kettősség az égi és földi világ a tapasztalati és az emberi tapasztalat felett álló világ kettősségének alap gondolatát sugallja. A hatodik versszakban versbeszélő megint a *kint* és *bent* dichotómiájában jelöli ki saját határait. A kint és bent a szabadsággal szembeállított rend és annak metaforájaként a hetedik versszakban bevezetődő új kép csillagos égbolt felel meg. A hetedik versszak bizonyos tekintetben tényleg valóságos cezúra-jellegű, ahogyan azt olyan sokan gondolták, nemcsak mert az *én* személyes névmás (amely valójában el is hagyható) hangsúlyozott szerepben a mondat elején foglal helyet, de mert visszatérünk a szemlélődés színterére, az *ég* boltozatát bámuló szubjektumhoz (versbeszélőhöz). A szavak szintjén fantasztikus „trouvaille”, a *csilló* szó visszahozása, a *csilló könnyűség* az első és a *csilló véletlen szálai* a hetedik versszakban. Nem is beszélve a csilló csillag szavakkal alliteráló jelen-valóságáról. Az *ég, a törvény szövedéke, a múlt szövőszéke* metaforája tovább írja a szemlélődés valóságos történetét a nyolcadik versszakban az *ég a csillagok, a Göncölök* motivikájának bevonásával. Az égre tekintő lírai beszélő saját fogságát, szellemi fogságát ismeri fel, szorongása ebből adódik. A nyolcadik versszak végén olvasható: „*úgy fénylenek fönt, mint a rácsok/a hallgatag cella fölött.*” Továbbíródik a kilencedik versszak első két sorában: „*Hallottam sírni a vasat,/hallottam az esőt nevetni.*” A cella rácsainak hideg vas szerkezete feltétlen szemantikai kapcsolatot teremt a két strófa között. A vas és a rács, a csillagok és rend analógiája a világot börtönként teszi elgondolhatóknak, de ezt a börtönt – amely metaforikus - mégiscsak az emberi tudat fogalomalkotó tevékenysége hozza létre. Ebben a versszakban különös és fájdalmas kijelentést olvashatunk: „*s hogy nem tudok mást, mint szeretni,/görnyedve terheim alatt –,*” A legtisztább érzés magasztosul fel, mindenek felett álló törvényként. És ez a szeretet hiány ez a megvont, elvesztett boldogság vonódik ki a tizedik versszakból, ennek folyamatát adja az: „*Az meglett ember, akinek/szívében nincs se anyja, apja,*” A boldogság viszont talmi, tisztátalan, a szeretet hiányát, valós hiányát pótló tünékeny jelenség. A záró versszak tanúsága szerint az *én* magánya, a kiszolgáltatott versbeszélő tér vissza, hasonlatosan az első strófa

csendes magányához. Az idő és a tér kitágul, a suhanó vonat Nemes Nagy Ágneshez igazodva a végtelenbe fut. Az egyén, a szeretetre vágyó magányos versbeszélő pedig az örökkévalóságnak tűnő éjszakában maga is az örökkévalóság egyszeri és megismételhetetlen hőisévé válik. A szóval teremtett földi világból a végtelenbe futó síneken szálló vonat viszi a teremtett beszélőt újra a hallgatásba, a természetfelettibe, az örökkévalóságba. Az eszmélet, az eszmélés, a tudatunkra ébredés pedig lehetséges és elgondolható úgy is, mint a teremtés metaforája. Isten szóval teremtette a világot eloldotta az eget a földtől. És az ember elhallgat, amikor ráébred, hogy élete ugyan örök, de saját egyéni élete egyszeri és megismételhetetlen. Ezek a nyelvi én-konstrukciók pedig egytől-egyig jelentésképződés költői metaforái. Függetlenül attól, hogy ezek az én-ek, valóban én-konstrukciók-e, hiszen a versben legalább négy beszédhelyzet konstituálódik: *énforma*, *önmegszólítás*, *személytelenség*, *elbeszélő múlt*.²³ A vers a Kulcsár Szabó tanulmány szerint nem válhatott volna a magyar líra egyik korszakalkotó versévé, ha mindössze csak az ellentétes igazságok belátásából fakadó hallgatás sztoikus banalitásának adna hangot, szerinte az identitás temporális létesülés történő alakzatában²⁴ lehet inkább a vers rejtélyességének és nagyszerűségének titka. A versben előforduló én-ek nyelvi konstrukcióit de a tér-idő dimenzióit vizsgáló kutatások közül is többek arra a megállapításra jutottak, hogy összeolvashatók az önálló versként is tökéletesre csiszolt strófák. Szerintem a motivikus elemzés, a szavak poétikai motiváltsága elég bizonyíték arra, hogy a 12 strófa között valamiféle egymásba fordíthatóság lehet. Folyamatszerűség, laza fűzés. A strófákban megisméltlődő szócsonkok, csilló, csillag, vagy többszörösen előforduló teljes szavak visszatérő metaforákként szervezik úgy a szöveget, hogy abból egyfajta történet is megképződik. Az eszmélés helyei azonban mégis azok az oszlopközök, amelyek a hallgatásból szövődtek. Az eszmélés az eszmélet nemcsak a jelentésképződés metaforája, ahogyan Kovács Árpád egyik tanulmányában írja, de talán annak belátása is, hogy az én végtelen nyelvi lehetőségeiben pozicionálva magát kísérletet tehet önmaga meghaladására, de kizárólag az örökkévalóságban.

Az *Eszmélet* külön-külön is eredeti és egyszeri megismételhetetlen strófái így fűződhetnek mégiscsak egymáshoz, összefoglalva és kimondva egy biblikus igazságot az egyén egyszeri és megismételhetetlen csodájáról, aki csak a szeretet által adhat értelmet létezése titkának. A Nemes Nagy Ágnes idézte oszlopközök tehát ennek a hallgatásnak a terei is lehetnének, és úgy tartják össze a versszakok oszlopait, ahogyan a metaforahálóként értelmezhető legendabeli Ráchel díszfátyla tartja finom szövetén a fényes aranylapokat.

²³ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A kettévált...*44.

²⁴ KULCSÁR SZABÓ Ernő, „*Szétterült ütem hálója*”, 23.

